

прочелје

Владимир Пишићало

НАЈТЕЖА ЗИМА

ДОБИ

Био је то велики моменат. Теслине сијалице без шкиљења и сиктања осветлиле су градић Рехван у Њу Џерсију. Наступио је вечни дан. Под електричним светлом, грађани су певали и играли, готово лебдећи, ослобођени сенки.

– Честитамо! – говорили су му финансијер Роберт Лејн и његов партнер Вајл.

– Све је ово лепо – захвалио им се Тесла певушећим гласом. – Али кад ћемо прећи на праву ствар?

– А која је то права ствар?

– Производња мојих мотора наизменичне струје!

Вајл и Лејн су се пријатељски закикотали. Тесла је поновио свој предлог и опет уживао у цвркуту њиховог кикота. А кад је трећи пут поменуо моторе, он је у поштанском сандучету нашао леп сертификат, писан готицом.

Да!

Сертификат је могао урамити.

Не!

Њиме није могао платити рачуне.

После целодневног размишљања, Тесла је свануло:

– Мене су истиснули из сопствене компаније.

Морао је да напусти кућу са вртом. Ствари су отишле у складиште. Посла није било.

– Само за недељу дана – одговарали су му.

После је чуо:

– Можда за два дана.

И коначно:

– Нема.

– Како ово све брзо иде – забезекнуо се он. – Како су огромне улице!

Живећи у Едисоновом научном екскалибуру, он је лоше упознао град Њујорк, у ком је се лако оријентисати. Шалвивције су понављале да можеш стати на угао Бродвеја и Хјустона и пуцати на било коју страну, а да не погодиш поштена човека.

У његовој души болно је одјекнуло сазнање да је сасвим сам.

– Хладно ми је, а сам сам. Гладан, а сам.

Паника му је испразнила утробу. Паника се извијала као змија под чизмом. Између жутих зидова града гурале су се Италијанке, Пољаци, Грци, Либанци и Јевреји. Уједињавало их је то што су волели да се деру. Богати горњи Менхетн са овим доњим није имао везе. Понеки младић са скицен блоком залутао би у ове улице да црта живописну сиротињу и да замишља да је у Напуљу или у Каиру. Овде су се сви дерали – и воћар с колицима и полицајац који га терао са ћошка. Увече – улице су прелазиле из алегра у крешендо. Иркиња са прегриженом лулом продавала је јабуке и питу „Џорџ Вашингтон”. Ветеран из грађанског рата нудио је пертле. Продавац старе одеће се разметао са пет шепира на глави. Рањава грла црних продаваца кукуруза су објављивала:

– Врео! Врео! Као љиљан бео!

Чистачи ципела, дрска израза, лупали су о кутије и тукли се за боља места на углу. Сиротиња је локала у илегалним баровима које зову „слепи тигрови.” Продавци новина, су вриштали:

– Најновије вести!

Светковина са ватрометом обележила је паљење бакље новоизграђене Статуге слободе на острву Бедлоу. Убица Индијанаца, генерал Вилијам Текамсех Шерман, одредио је место слободи, која је била финансирана лутријом. Новине су писале да су пуцали топови и *да су земља и море били окућани у слави*. Док се то дешавало, дугоња несрећног лица, са гадљивим страхопоштовањем, шаптао је енглеску реч „repent”. Ту реч није могао превести на српски. Она је означавала зградурину за изнајмљивање, у коју треба набити што више сиротиње. У дворишту су биле пумпе и неописиви чучавци. Сунце је мучно пробијало кроз мокре кошуље на штрику.

– Овде воња на мокраћу! – набрао је нос Тесла.

Након што би испишао мрачно степениште, Тесла би ушао у своју собу, без прозора, загушену мирисом пепела. Попут библијског

Еклзијаста, мучила га је сумња да мудрац није бољи од будале, а човек од животиње. Зидови од гипса и пиљевине нису крили телесне звуке, ни тајне туђих бракова. Свуд околу је хркала, хркала и кашљала сиротиња.

– Како ово све брзо иде – понављао је Тесла.

Никад није волео новац а сад је стално мислио о новцу. Доручак четири цента. Још толико за ручак. А сутра? Сутра ће се старати за сутра.

Са првим јесењим кишима, почео је да изнајмљује кревет без паравана за десет центи. Спавање на поду коштало је пет. Необријани образи цепали су јастуке. Хркање је потресало зидове. Задње од задњега биле су такозване бараке у подрумима полицијских станица. Чим би новопечени бескућник ушао у бараку, душманин-смрад би га зграбио за гушу, али напољу је чекао демон-мраз који је био гори. Био је то велики пад за човека који је замишљао да је племић на домаку светске славе. Некадашњи будимпештански декадент се грејао међу смрдљивом људском сабрањом. Навукао би ћебе преко главе да заборава где је и заспи. Једва је чекао да сване и да изађе на улицу.

Једне магловите зоре, Теслине истањене ципеле клизале су по снежници улице Малбери, кад је пред њим искрсло познато лице: Стеван Простран! Стеванове очи биле су зелене као у козе. Нос се понешто смањило, међу заокругљеним образима, јер се млади Србин преједо, радећи у немачкој пекари.

– Како си?

– Добро – обрадовао се младић.

Простран се осврнуо око себе са одушевљењем: Баџић и Цвркотић су отпутовали у Питсбург, објаснио је, а он је, ето, остао у Њујорку.

– А како си ти?

Теслин глас се попео до птичјег цвркута – до саме границе јецаја – па се спустио:

– Добро!

Без оклевања, млади Личанин му је ставио руку на раме и упутио му речи које се памте.

– Дођи код мене! Ће има за једног, има и за двојицу.

Стеван је повео Теслу у своју собу. Бео као вампир, ноћу је сејао брашно. Кад би се испаво, облачио се „по амерички.” Недељом би накривио шешир и лупао штапом по плочнику. Поподне је одлазио у пучке театре на Бауерију. На сцени су два глумца са пиратским брадама осветљавала један другог подигнутим бодежима. Клечећа наивка је вриштала:

– Не!

Са остатком публике, разјарени Стеван Простран, гласно је псовао негативца, на тврдом енглеском, али понекад и на српском:

– Остави девојку! Мајку ти јебем! Протуво!

Можда то није знао да каже, али позориште га је снабдевало сликама које су настављале да севају под капцима. Све га је опијало у врлој огромности Њујорка. Кад год би уштедео мало новца, купио би нови шешир.

– Шта мислиш да ставим златни зуб? – питао је Простран.

– Ни случајно.

Те јесени, које је Тесла касније одбијао да се сећа, он је делио исти кревет с Пространом, само што је млади пекар у њему спавао дању, а Тесла ноћу.

Недељом је стрпљиви проналазач, по моди свог времена, настојао да „поправи себе читањем”. Одлазио је у библиотеку, узимао часопис „Научни Американац” и отварао га у смрдљивом tenementu. Социолог В. Г. Самнер му је објаснио да је: „Ствар од врло мале важности да ли постоје огромни екстреми између богатих и сиромашних у друштву...”

– Хвала ти Самнере – шаптао је Тесла, гасећи петролејку у загушљивој соби. – Бог благословио твоју милосрдну душу.

ОДГРИЗЕНО УВО

Гомила мрачних типова подупирала је зид у црквеном дворишту између улица Мот и Парк.

– Ко су ови? – намрштио се Тесла.

– Не гледај у њих – шапнуо је Простран.

– Па ко су? – упитао је кад су одмакли.

– То су Уајоси, чланови најопасније банде у граду.

– Не поздрављај их. Боље да те не знају.

Тесла се увек помало плашио враћајући се кући. Распитао се и сазнао да су то типови којих се треба плашити. Ти ирски цинови, који су га подсећали на личке цинове, су у „Мртвачници” пили пунч у ком је било вискија, врућег рума, камфора, бензина и кокаина. Били су наоружани пиштољима, пендрецима од цигле и бакреним кукицама за копање очију. Сем пљачки, они су продавали жене као стоку. Скупљали су новац од коцке и бордела и плаћали полицији. Тесла је сазнао да их бране чувени адвокати Хоув и Хамел, који располажу ергелом кривоклетника.

– Зашто се зову Уајоси?

– По мјауку којим се дозивају ноћу.

– Где живе?

– Главно средиште им је ту код нас. Иначе, седе у „Мртвачници” на Бауерију и пију. Тамо им виси ценовник за сакаћење и убиства.

– Колико кошта одгризено уво? – нашалио се Тесла.

– Петнаест долара – одговорио је озбиљно Простран.

Наводно би се разданило, али је град остајао изгубљен у сивилу и кишном праху. Јесен је наређивала: умри! Лутајући бесциљно по граду, Тесла је набасао на групу копача. Чучнуо је поред рова и упитао:

– Има ли посла?

Крезуби радници су се клиберили. Младић у добром оделу ћутке је скочио у рупу и прихватио се пијука.

– Удри! Удри! – довикнули су му крезуби.

Увече га је цело тело болело. Цело. Болело.

Најгори је био први уторак. Удрвењеног, болео га је сваки покрет. У среду је пукао последњи жуљ. Клизава водица се осушила. Ране се задрљале.

Увек је претпостављао да је његов живот донекле вођен. Сад је посумњао. Можда нема никаквог невидљивог вођства? Можда је све бесмисао и празнина? Радна механика му је помагала да копа али му је умртвљивала ум. Радио је за Управу града Њујорка, копајући ровове у које ће бити положени Едисонови каблови.

И живео је против свога срца.

Ужаснут сопственом завишћу, застао је пред зградом Метрополитен опере. Плакати су објављивали да се тог деветог новембра хиљаду осамсто осамдесет и пете даје Вагнеров *Зиџфрид*. На постер-фотографији певач Макс Елвери, у кратком хаљетку, значајно се загледао у таваницу. Тесла је одмеравао постер очима ничијег пса. Свежи жагор публике у холу допирао је из другог света. Даме су биле окићене драгим камењем које лечи све болести. Лустер је био пун жара. Осмехнути фракови и безазлени деколтеи чаврљали су у намирисаним ложама. Тесли је у глави одјекнуло куцкање у патуљковој ковачници, које се зачује чим се дигне завеса у *Зиџфриду*. Али Теслино одело је постало отирач. Он ту више није припадао. Сваки час је очекивао да се ухрањени портир продере:

– Еј ти! Шта ти радиш овде!

После јесени која је била најгора у његовом животу, уследила је најгора зима. Ветар је претварао снег у маглу. Вејавице су биле такве да су их новине називале избељењем.

Чим би се Тесла пробудио, угледао би свој дах. Одећа му је била хладна ко да је мокра. Благословени Стеван се враћао из ноћне смене, са шалом на уснама и топлим хлебом. То ведро лице би мало разонодило суморног Теслу. Он би попио кафу и излазио да остави друга да спава.

– Целог живота сам хтео да радим за човечанство – вајкао се пробуђени проналазач. – Јесу ли човечанство конобари који остатке пива продају у чаброве? Или задњи несрећници којима га продају? Уајоси који пију алкохол са течним камфором? Или курве које трају две године?

Успео би да напабирчи некакав смисао живота, а онда би пала ледена киша и све се расплинуло. На улицама, дим се дизао са коњских леђа. Трамвајске шине су биле изгубљене у бљузгавици, зграде у магли.

„ОПАСНЕ КЛАСЕ”

– Ко би рекао да ће опет доћи пролеће – зачудио се Педи Малони.

Касни њујоршки март једва да је био пролеће. Предрадник Обадаја Браун одржао је обећање и целу групу јесењих радника опет примио на посао. Браун је био са југа где се шишају при менама месеца и спаљују косу и нокте. Цигара му је пулсирала у углу уста. Жбун косе је крио његову клемпавост.

– Не волим Словене – махао је он шакама као лопатама. – А не волим ни Ирце. Не волим ни Јевреје. А не волим, ни Италијане. А све то не умем да применим на некога кога гледам у очи.

Прве недеље кад се сломила зима Браун и његови момци радили су на Трећој авенији, на рути уздигнутог воза за Бронкс. Поред Тесле копао је Кармине Рока. Кармине се радовао телесним звуковима. Имао је обичај да неочекивано заокружи главом и подригне као лав. Кад би пустио ветар, објавио би:

– Поцепале ми се панталоне!

– Убити га треба! – мислио је Тесла.

Ујутро би зарзао у рову и објавио: *Fabbricarisi la furca cu li sò stissi tani: On soisivveni ġrob koġa.* А после паузе за ручак подигао би прст и изговорио: – *Zocci si cumincia, si finisci.* – *Довриши шћо си зайочео.*

Кад би га питали одакле су његови, Кармине би се љутнуо:

– Из Адрана.

Рока је знао све, иако није знао енглески. Он је овде привремено, а после...брод за лов острига у Њу Орлеансу. А после...

Са њим је радио и синовац Ђовани Романело. Кога је он звао Ђованото. На стричеве испале Ђовани би се осмехнуо као да ће рећи: „Шта да му радите?” Николу је поглед на стрица умарао, а поглед на нећака одмарао. Био му је занимљив тај Итало-Византинцац са древног трокраког острва. Две и по хиљаде година меланхолије осећале су се у песмама које је младић певушио. Тесла се питао: Одакле природна елеганција том сицилијанском сељаку? Је ли он био потомак оног сиракуског владара Дионизија који је продао Платона у ропство?

Никола и Ђовани су упадљиво личили и у углу усана им је пулсирао исти мали осмех. Са својим мелодичним „л” и „р”, Ђовани је волео да прича с Николом. Причао је како је магарац добра животиња, чак лепа, и да не зна зашто је људи исмејавају. Магарац је бољи од маркиза Ди Сан Ђулијана за ког грбачи његова породица. Причао му је о кр-

вавим наранцама и слатким лимуновима Сицилије. Причао му је како пола његовог места живи у tenamentu у улици Мот, како улица Мот по гужви и мирисима подсећа на пијацу у Катанији, само јој недостаје мермерна фонтана.

– Рођак ми на јесен нуди посао келнера у ресторану „Венеција” – осмехнуо се Ђованото. – Плафон је висок. На плавом зиду: намалане куполе и гондола. Плата није лоша. Посао лакши! Ха, *vediamo!*

Са Теслом и Ђованијем лопатао је двадесет двогодишњи Педи Малони. Педи је умео да пљуне и звизне у исто време.

Наслоњен на будак, он је испричао Тесли свој живот. У години револуција у Европи и помора кромпира у Ирској, деда му је дошао у Америку. Дошао је из Белтре у општини Мејо, старој покрајини Конокт, где су људи били зелени око уста јер су јели траву.

– Деду сам једном у животу видео трезног и нисам га препознао – приповедао је Педи.

У годину дана Педију су умрли и деда и мајка.

– Ех мртви! – поцрвенео је младић и загледао се у небо.

– Они су имали своје време и ми имамо своје време – тешио га је Тесла.

– Нашли су ме у наручју пијане тетке – завршио је равним гласом Педи. – Пепео цигарете је падао по мени.

Неколико година о њему су се бринуле комшије. Затим га је прихватила католичка болница за нађену децу. „Возом сирочића” га послала у Ајову, на фарму на усвајање.

– Нек тебе усвоје! – довикнуо је Педи часној сестри.

Онда је искочио из воза и вратио се пешке у Њујорк. Био је чистач ципела. Био је продавац новина.

– И то другарство је курац – говорио је. – Није баш потпуно, али...

Од тог и таквог Педија – Тесла је највише научио о наличју града, које наводно не постоји. Дечак је био морска трава покретана плимама и осекама Менхетна. Он је ишао у борделе где мали продавци новина посећују деветогодишње курве. Он је одрастао у вртлогу популарних утисака. Дивио се Стиву Бродију, који је скочио са бруклинског моста. Волео је теријера Џека Андерхила, који је убио сто пацова за пола сата у пивској руши на првој авенији и десетој улици. Боксер Саливен је за њега био бог. Педи је памтио кад се први пут борио у Њујорку и смлавио Стива Тејлора за две и по минуте.

– Затим је победио Ирца из Ирске, Педија Рајана, за само једанаест минута – поуздано се сећао мнемонист.

Он је поздрављао такве величине као што су Гуги Коркоран и Бабун Конели из банде Уајос.

– Он се само дува – грактао је предрадник Браун. – А иначе је добар момак, радник.

Педи је декламовао булеварске приче као да препричава Одисеју. Одушевљавао се Голубицом Лизи и Нежном Меги, које су хтеле да се покољу, јер су обе биле заљубљене у елегантнoг сводника Денија Дрискола. Последње речи Голубице Лизи биле су:

– Ископаћу ти очи у паклу!

Педи је слушао говоре анархиста са Томкинс Сквера. Тврдио је да су прошлогодишњу бомбу на чикашком Хејмаркету поставили „вitezови рада”. Викао је да Кинези краду беле жене и држе их као робиње. Радовао се што им је конгрес забранио улазак у Америку.

– Него како!

Једном је очајни Тесла дозволио да га Педи после посла одвуче у бар сличан демолираном позоришту. Тамо се помамни корнетиста надметао са припитим клавиристом. Публика је дуго апалудирала плавим чарапама певачице. Педи је покушао да намами Теслу у „собе позади”, где су цуре играле голи канкан. Овај се једва одбранио:

– Немој, молим те. Стварно не могу.

Педи је играо јеврејски фаро у Цик Трикерсовој *Врећи бува* и у Мек Гурковој *Хали самоубица*. Пијан је залазио и у црначке барове. Долазио је са шљивом на оку. Предрадник Обадаја Браун га је звао „мој бикчић”.

– И ја сам тако живео – говорио је и показивао ожиљак на обрви.

Обадаја Браун је опипавао Педијеве мишиће и говорио:

– Ти би могао бити добар боксер.

– Јеси ли ти некад боксовао? – Педијево широко лице је изненада оживело.

– Што сам ја некад имао аперкат – замахивао је орно предрадник.

Ујутро, пре посла, Педи би надувавао моћне груди. Волео је да запева кад ради и Ђовани га је дискретно пратио идентичним тенором. Црни Португалац Зоаким би их пратио басом. Понекад, после певања Никола би им говорио о свом мотору. Радници су слушали без речи, без подсмеха.

Педи Малони је био у реду кад је трезан. Кад је био пијан из младих би покуљао бес старији од њега. Јебени Енглези. Јебене кише. Јебено јунаштво. Јебене легенде. Јебени човеков живот!

– Колико туге испод тог беса! Колико глупе туге! – мрмљао је Тесла.

Једном је дошао на посао мамуран. Окренуо се и мало повратио у гомилу ископане земље. Чим је схватио где је, са презиром је гледао Ђованија и Року: њему је и отац рођен у Америци. Они су сишли с брода.

Треба рећи да Педи никада није подносио Року и Тесла је схватао зашто. Рока се опет булазнио о свом будућем броду за лов на остриге. Рока је нешто причао и реченице су се губиле у механици рада, стругању ашова, замасима пијука.

– Пролеће – гроктао је незадовољно.
Педи се намрштио:
– Ма, шта то брбљаш, дебели.
Око које је тражило кавгу сврдлало је кроз Рокино ужарено око.
Сицилијанац га је за час гледао са истуреном доњом усном.
– Шта је црнчуго. Имаш неки проблем?
Рока није издржао поглед и лењо се склонио у страну.
– Ја имам проблем! – неочекивано је рекао Рокин нећак.
Ђованото је оставио ашов и усправио се. Педи се брзо окренуо.
Затим се, без речи, залетео на њега и сместа се вратио за корак, држећи се за стомак. Загрцнуо се као да је хтео нешто да објасни.
– Не водите му нож! – интервенисао је Обадаја Браун. – Искрвариће!
– О боже! – шаптао је Тесла .
Ђовани је био паралисан одлуком и извршењем. Изгледао је миран, чак осмехнут. Утрнулим табанима је тапкао по непојмљиво проширеном простору, док су га одводили.
Педијево запрепаштено око је последњи пут заокружило по свету око себе. Онда се устаклило, са сликом далеких прозора на рожњачи.

Из трилогије Тесла, портрети међу маскама